

Medisinsk historie

Den greske legekunsten i Roma

Antikkens medisin blir svært ofte ansett som synonymt med gresk medisin, ettersom den største mengden medisinske tekster er fra Hellas. All vesteupeisk medisin helt opp til vår tid er basert på denne. Men selv om romerne også adopterte den greske legevitenskapen, forble den fremmed for dem. Romerne benyttet de greske legene med skepsis, og opprettholdt sin folke-medisinske tradisjon parallelt med grekernes mer akademiske medisin. Denne artikkelen beskriver romernes reaksjon på innførselen av den greske legekunsten til Roma, og tar utgangspunkt i de to romerske forfatterne Gaius Plinius den eldre (23–79 e.Kr) og Aulus Cornelius Celsus (25 f.Kr–50 e.Kr).

Engelsk sammendrag finnes i artikkelen på www.tidsskriftet.no

Oppgitte interessekonflikter: Ingen

Haakon Lindekleiv

haalinde@online.no
Det medisinske fakultet
Universitetet i Tromsø
9037 Tromsø

Plinius, som døde under vulkanutbruddet i Pompeii år 79, var en romersk embetsmann og militær med stor interesse for naturvitenskap. I sine bøker, *Naturales historiae*, idylliserer han den romerske folke-medisinen og beskriver med skepsis greske leger. Forfatteren og encyclopedisten Celsus levde omtrent samtidig med Plinius og skrev verker om alt fra retorikk til jordbruk. Det eneste vi har bevart av dette er imidlertid hans åtte bøker om legekunsten,

De medicina, som er mer positiv til grekerne. Hvorvidt Celsus selv var lege, er usikkert, men det virker sannsynlig at han bare var legmann, dog med god kjennskap til legevitenskapen (1). Disse to forfatterne representerer vår kunnskap om romernes oppfatning av greske leger og føyer seg inn i et syn på legekunsten man leser hos de fleste øvrige romerske forfattere i perioden (2). Plinius er mer negativ til legekunsten enn Celsus, men sammen gir de oss antakelig et representativt bilde av hvordan den romerske borger oppfattet den greske lege-kunsten i senrepublikken og tidlig keisertid.

Gresk og romersk medisin

For å forstå reaksjonen på den greske lege-kunsten, er det nødvendig med kunnskap om den greske og romerske medisinen.

Å generalisere er selvsagt vanskelig, men kort kan man si at medisinen i Hellas bestod av tre hovedretninger: dogmatikerne, empirikerne og metodikerne, men i hver gruppe var det mange undergrupper. De dogmatiske legene mente at behandlingen måtte ha en god teoretisk begrunnelse, mens empirikerne betonte at legekunsten var basert på erfaringer gjennom observasjon av tidligere sykdomsforløp. Metodikerne avviste både den dogmatiske og empiriske skolen, men hevdet at det var nok å observere og behandle sykdommenes fellestrekk. Forkjemperne for de forskjellige retningene diskuterte mye og hadde offentlige debatter hvor de forsøkte å vise sine teories fortreffelighet (2, 3).

Den tidlige romerske medisinen var derimot en klassisk folke-medisin, hvor familiens overhode (pater familias) fungerte som lege for sin slekt – på samme måte som han var veterinær for sin buskap. Den romerske folke-medisinen beskrives av Plinius i *Naturales historiae*, men også av Cato den eldre (234–149 f.Kr) og Marcus Terrentius Varro (116–27 f.Kr). Både Varro og Cato skrev bøker som omhandler hvordan man skal drive gården/husholdningen – og de beskriver begge en folke-medisin hovedsakelig bestående av prosedyrer og medisinoppskrifter til bruk for familiens overhode (2, 4). Cato er svært negativ til bruk av leger generelt, mens Varro innrømmer at det i enkelte tilfeller kan være nødvendig å tilkalle en lege, men at en gjeter som regel kan helbrede det meste: «Veterinærmedisinen tilfeller er som når det angår mennesker delt i to: nemlig de tilfellene man må henvende seg til en lege, og de øvrige som en oppvakt gjeter selv kan helbrede.» (5).

Romernes medisin var altså ikke en kunst viet til legene, den var uavhengig legene – og inneholder følgelig ingen referanser til legekunstens hellighet, i sterk kontrast til Hippokrates' skrifter. Folkemedisinen utelukker ikke bruk av profesjonelle leger, men mener at dette i hovedsak er unødvendig. For det er familieoverhodets ansvar selv å ta vare på sin familie og slaver (2, 4).

I takt med at romerne invaderte Hellas militært, ble romerne selv gjenstand for en kulturell invasjon fra grekerne. Som et ledd i dette, ble gresk språk, kultur og vitenskap importert til Romerriket, deriblant også legevitenskapen (3).

Innførselen av legekunsten til Romerriket

Når den første greske legen ankom Roma, er selvsagt umulig å si. Men ifølge mytene ble legekunsten innført i år 293 f.Kr, da byen var rammet av en alvorlig epidemi. På grunn av pesten besluttet senatet å sende en delegasjon for å hente Apollons sønn, legeguden Asklepios, til Roma. Begynnelsen på Hellas' medisinske invasjon av Romerriket er skildret blant annet av den romerske dikteren Ovid: «En grusom pest fylte engang den latinske luft, og skrøpelige kroppene ble dekket av blodløs sykdom. Kraftløse etter utallige begravelser skimtet de døden; ingen forsøk, ingen kunster kunne helbrede, og romerne søkte hjelp fra himmelen. De henvendte seg til Delfi, som ligger i midten av jorden, for å be Apollons orakel om han ville vandre ned og ende all byens ulykke ved å bringe helse til de ulykkelige.» (6).

Videre beskriver Ovid hvordan legeguden, i form som en slange, ble med romerne fra sitt tempel i Epidauros. Idet de seilte inn mot Roma, hoppet Asklepios over bord og svømte mot en øy midt i Tiberen. På denne øya, Isola Tiberina, ble det bygd et Asklepios-tempel, og den dag i dag står det faktisk to sykehus der (7).

I kjølvannet av Asklepios og i takt med helleniseringen av det romerske samfunnet fulgte et stort antall greske leger. Denne store immigrasjon skapte mange brytningspunkter mellom romernes praktiske folkelynne og de greske legenes utallige akademiske teorier. For selv om gresk medisin, spesielt den empiriske, hadde elementer av erfaring og praksis i seg, er det liten tvil om at romerne oppfattet den som teoretisk

(2, 4). Arkeologiske funn viser riktignok at romerne benyttet den greske medisinen i stor grad, men fra latinsk litteratur kan vi slutte at romerne var svært mistroiske til grekerne.

Denne skepsisen leser vi tydelig hos Plinius. Han tar avstand fra grekernes teoretiske forståelse av legekunsten og forfekter i stedet den romerske folkemedisinen. Lik all annen folkemedisin var denne tuftet på det praktiske og står i skarp kontrast til hva romerne oppfattet som en teoretisk, gresk medicin: «Våre forfedre fordømte ikke selve medisinen, men legekunsten slik den praktiseres av grekerne (...) Og da de kastet ut grekerne fra Italia lang tid etter Cato, unnlot de ikke å ta med legene! Og jeg vil hedre dem for deres forutseende holdning til legevitskapen.» (8).

Få romere ble leger

En av de interessante sidene ved dette siste utdraget er at Plinius hevder at legekunsten hovedsakelig var et gresk yrke, og denne påstanden underbygges ved å se på inskripsjoner av legenavn. Undersøkelser av inskripsjonene datert før år 100 viser at kun 10 % av legene hadde romersk borgerrett, og bare en av 20 bærer et ikke-gresk navn (2). Dette er i og for seg et eiendommelig faktum, noe Plinius selv kommenterer: «Kun denne av grekernes kunster utøves ennå ikke av romerne. På tross av at legekunsten er en lukrativ profesjon, har få av romerborgerne rørt ved den. Og de som har gjort det, har straks flyktet over til grekerne.» (8). Romerne oppfattet altså medisinen som en uromersk disiplin med yrkesutøvere fra fremmede land. Men hvorfor ble så få romere leger?

Svaret på dette blir selvsagt spekulasjon, men det er en kjensgjerning at legevitskapen ble oppfattet som «fremmed» blant romerne og at legens status generelt var lav (2, 4). I tillegg eksisterte det ingen institusjonalisert legeutdanning i Roma. Skulle man bli opplært i legekunsten, måtte man dra til et av de medisinske sentrene i Hellas. De romerne som hadde midler og anledning til å dra på «dannelsesreiser» til Hellas, var for øvrig oftest unge adelsmenn, en gruppe det er usannsynlig at ville valgt et «slaveyrke» som lege.

Paradokset

Det paradoksale med Plinius' uttalelser er at selv om romerne var skeptiske, benyttet de den greske medisinen flittig. Arkeologiske funn viser dette tydelig (2, 4). Men hvorfor benyttet romerne seg av den legekunsten de kritiserte? Spørsmålet er umulig å besvare, og dette vil vel stå som et av paradoksene i antikkens medisinhistorie. Kanskje er litt av forklaringen at de greske legene faktisk klarte å behandle svært mange av pasientene. Dessuten kan man vel spørre seg hvilke alternativer romerne

Freske fra Pompeii utstilt i Napolis nasjonalmuseum som viser en episode fra Aeneiden, bok 12. Legen lapyks fjerner en pil fra låret til Romas stamfar, Aeneas. Foto Corbis/SCANPIX

hadde. Folkemedisinen hadde oppstått da Roma var et jordbruksamfunn, men noen århundrer senere var byen blitt en verdensmetropol. Og den jevne romer hadde ikke tilgang til en gård hvor han kunne få medisinsk erfaring via veterinærvirksomhet eller tilgang på ingredienser til å lage egne medisiner.

Uansett tror jeg det mest eiendommelige ikke er at Romas borgere benyttet legene, men at legekunsten forble et gresk domene. Roma importerte mange kunstarter, men generelt ble disse en gjenstand for romersk videreføring. Homers heltepos fikk for eksempel sitt motstykke i Vergils Aeneide, men noe liknende skjedde aldri med den greske medisinen. Den forble fremmed for romerne.

Lokalbefolkningen og utenlandske leger

Brytningen mellom en lokalbefolkning og utenlandske leger er for øvrig velkjent, og således ikke spesiell for Roma. Den romerske holdningen til greske leger kan

derfor ha visse fellestrekk med hvordan norske bønder på 1700-tallet oppfattet leger utdannet i København. Et annet problem i antikken var det store antallet arbeidsløse grekere som påberopte seg å være leger – noe flere romerske forfattere beskriver. Dette ledet til en legestand som romerne oppfattet var preget av utstrakt kvakksalveri. Plinius skriver: «Og slikt, ved Herkules, er dette den eneste kunsten der det forekommer at man straks tror på yrkesutøveren etter at denne har erklært seg som lege.» (8).

I tillegg til disse kvakksalverne, har sannsynligvis alle retningene i gresk medisin også forvirret romerne. Den vanlige romerborger hadde ingen mulighet til å forstå skillet mellom grekernes forskjellige teorier om sykdommer. Det den jevne romeren oppfattet var at legene teoretiserte mye, kranglet seg imellom og drepte pasienten med jevne mellomrom. Celsus gir et eksempel på dette, der en kvinne ikke får legehjelp og dør fordi ingen av legene tør risikere sin teoris gyldighet ved å behandle pasienten!

Motstand mot legene, ikke legekunsten

Når det gjelder Plinius, er han ikke negativ mot selve legekunsten, bare måten den ble praktisert av grekerne. Legegjerningen er det ikke noe galt med, så lenge den utføres i pakt med den romerske praktiske folkemedisin. Det Plinius er skeptisk til, var at det kom utenlandske leger med et stort profittønske og mange teorier uten praktisk nytteverdi. Han hevder at legene ikke egentlig ønsket å gjøre pasientene friske, men kun generere flere konsultasjoner. «Det eneste som holder nede prisene for behandling er ikke legens skamfølelse, men hans konkurrenter!» (8).

Videre angriper Plinius også den greske legekunstens utøvere og spør retorisk: «Hvilken kunst har flere forgiftninger, eller hvilke kunstnere forfalsker flere testamenter?» (8), før han forteller historier om utroskap der legen har vært involvert. Legenes tilsynelatende immunitet fra straffeforfølgelse må ha provosert et rettssamfunn som det romerske og bidrog sikkert til økt motstand mot de utenlandske legene: «Videre er det ingen lov som straffer deres dødbringende udyktighet, ingen straffens eksempel. Legene lærer ved våre farer, og deres eksperimenter fører oss til vår død. Det er ved den største frihet for straff at en lege kan drepe et menneske.» (8).

Det hendte riktignok at leger kunne straffes for sin praksis, men ifølge Plinius spilte det liten rolle, ettersom legen sannsynligvis tjente inn boten i løpet av kort tid. «Keiser Claudius gav en bot på 1 million serti til sårlegen Alcon, og sistnevnte tjente ikke mindre penger i løpet av få år under sin landflyktighet i Gallia.» (8).

Hvorfor denne skepsisen?

Men hvorfor er Plinius så negativ mot legene? Det er vanskelig å si noe sikkert, men Plinius føyer seg inn i en tradisjon som går helt tilbake til Cato d.e, og som man ser i varierende grad hos de fleste andre forfattere som beskriver møter med leger i Romerriket. Forfattere som Gellius, Martial og Varro viser alle stor skepsis til leger i sine skrifter. Mest kjent er kanskje Martials epigrammer, som gang på gang angriper legers udugelighet: «Nylig var du lege, nå er du likgraver. Det du gjorde som lege utfører du nå som graver!» (9).

Romerne hadde også et sterkt forhold til forfedrenes skikker – mos maiorum. Og folkemedisinen var en del av disse skikkene. Ellers bør man ikke glemme at det eksisterte en generell skepsis i det romerske samfunnet mot helleniseringen samt at mange udugelige greske leger bidrog til å styrket negativt omdømme. I tillegg tror jeg man må se på romernes sykdomsforståelse. Det var en typisk romersk oppfatning at sykdom var resultatet av frafall fra disiplin

og de romerske dyder (5, 7). Et friskt menneske, som levde i pakt med naturen, hadde ingen grunn til å gå til lege. Dette kan man lese om blant annet hos Celsus: «Selv om det i gamle dager ikke var noen hjelpemidler mot sykdom, var likevel helsen god for de fleste. For de ble berørt av gode skikker, noe verken lediggang eller overdådighet hadde ødelagt. Men menneskekroppene har siden blitt påvirket av disse to ting, først i Hellas, deretter hos oss. Og på grunn av dette trengs denne komplekse legekunsten, som ikke var nødvendig i gamle dager – eller selv nå blant andre primitive folkeslag – og som knapt fører noen få av oss til alderdommens begynnelse.» (10).

Forskjeller Celsus og Plinius

Selv om Celsus på mange måter deler Plinius syn, har han et mer positivt syn på den greske medisinen enn Plinius. Celsus er rotfestet i den greske medisinen, men han passer ikke inn i noen av de greske hovedretningene i medisinen. Celsus er eklektiker og har sin basis i både empiri og dogmatikk: «Legekunsten er rasjonell, men den må være basert på empiri.» (10). Til forskjell fra Plinius angriper Celsus heller ikke legestanden fordi de er grekere, selv om han er skeptisk overfor enkelte greske leger. Dette kan skyldes en større kunnskap om gresk kultur og legevitenskap og er kanskje også årsaken til at mange mener han selv har praktisert som lege. Celsus viser i tillegg en dyp forståelse av den greske medisinen, og han refererer til et stort antall greske medisinforfattere – noe Plinius ikke gjør (4). Mens Plinius ramser opp medisiner og prosedyrer i en romersk, folkemedisinsk tradisjon som en slags oppskriftsbok for selvbehandling, beskriver Celsus mer hvordan legen arbeider. Målet er å gi et grunnriss av legevitenskapen, ikke lage en selvhjelpsbok. Det Celsus har skrevet, er en encyclopedia for den dannede adelsmann som vil lære mer om hva legekunsten er (2, 4).

Livlegen

Celsus er imidlertid kritisk til måten mange av grekerne utførte legekunsten. Hans legeideal er ikke de store byklinikkene med mange pasienter, men heller livlegen. Livlegen var mer en venn enn en fremmed kjøpmann og behersket gjerne andre fag som filosofi og retorikk. Han var således både lege og samtalepartner, ikke bare en mann som behandlet mange pasienter for å skape størst mulig fortjeneste. Et godt eksempel på hvordan en lege kunne utvikle dette unike forholdet til sin pasient, er grekeren Galen, som ble livlege og fortrolig med keiser Marcus Aurelius. Hvor høyt Galen ble verdsett, illustreres godt ved at han etter hvert fikk ansvaret for keiserens sønn, Commodius. Men Galen ble også ofte konsultert ved helsepolitiske spørsmål, som for eksempel hygienetiltak ved gladiatorarenaene – noe som viser hvilken innflytelse en livlege kan ha i kraft av sin posisjon ved hoffet (11, 12).

Selv om de vanlige romerske borgerne så på de greske legene med mistro, og legen nok ikke hadde en særlig høy posisjon i Romerriket, ansatte aristokratfamiliene raskt egne livleger – og dette skjøt fart i keisertiden. Livlegene fikk en svært høy stilling og ble etter hvert et slags statussymbol for aristokratiet. Mange av dem utviklet dessuten nære vennskap med sine herrer og ble senere gitt romersk borgerrett (13). Livlegene skilte seg også fra de allmennpraktiserende legene ved at de gjerne hadde blitt hentet fra berømte greske medisinske sentre. Følgelig var de mye dyktigere, spesielt livlegene tilknyttet det keiserlige hoff. På mange måter føyer livlegen seg inn i den tradisjonelle romerske folkemedisinen også. Behandlingen er en «moderne» gresk medisin, men den utføres i pakt med pater familias-tradisjonen, for pasientene går ikke til en storbyklinikk. Familieoverhodet har fortsatt ansvar for sin familie, men har ansatt en greker til å utføre det medisinske arbeidet.

Avslutning

I denne artikkelen har jeg med utvalgt litteratur belyst romernes forhold til den greske legekunsten. Selv om man nok kan slutte at romerne var mistroiske til legene, er det også viktig å huske på at legene i Romerriket var en svært heterogen gruppe, bestående av både tilsynelatende kvakksalvere og dyktige medisinerer. For øvrig bør man merke seg livlegens rolle, som svært interessant, da denne peker mot den moderne legerollen. Romernes mer positive syn på livlegen illustrerer også kjernen i den romerske motstanden mot legekunsten. Romerne mislikte at grekerne fjernet legevitenskapen fra den tradisjonelle romerske pater familias-medisinen og i stedet gjorde den til en profesjon som romerne oppfattet at var preget av griskhet, kvakksalveri samt teorier uten praktisk nytteverdi.

Jeg takker Åge Wifstad, Universitetet i Tromsø, for kommentarer til manuskriptet. Alle oversettelser fra latin er artikkelforfatterens egne.

Litteratur

- Langslow DR. Medical latin in the Roman empire. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Nutton V. Ancient medicine. London: Routledge, 2004.
- Gourevitch D. The paths of knowledge: Medicine in the Roman world. I: Grmek MD, red. Western medical thought from antiquity to the middle ages. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1998: 104–38.
- Scarborough J. Roman medicine. London: Thames and Hudson, 1969.
- Varro. Rerum rusticarum de agri cultura.
- Ovid. Metamorphosis XV: 626–33.
- Hart GD. Asclepius, the God of medicine. London: Royal Society of Medicine, 2000.
- Plinius. Naturales historiae. Liber XXIX.
- Martial. Epigram I.47.
- Celsus. De medicina.
- Dahl NL. Livlegens historie. Oslo: Universitetsforlaget, 2000.
- Philips ED. Greek medicine. London: Thames and Hudson, 1973.
- Mattern SP. Physicians and the Roman imperial aristocracy: the patronage of therapeutics. Bull Hist Med 1999; 73: 1–18.